

ETIKA, HODNOTY A SPOLOČNOSŤ

Vladimír Ďurčík

Etika, morálka ľudskej spoločnosti sa odvíja od tradícií, kultúry, od morálnych hodnôt tej ktorej pospolitosti. V súčasnej dobe sa na tvorbe hodnôt výrazným spôsobom podieľajú globalizačné procesy. Nastáva stret starých hodnotových systémov s novými. Tieto procesy poukazujú na zložitosti súčasného hodnotového sveta. Významným vkladom k riešeniu danej problematiky sú práce profesora Ladislava Tondla, vrátane vedeckého príspevku „O aplikáciách etických hodnôt a hodnotových postojů (Tři pohledy na význam hodnôt v lidském jednání a rozhodování),“ ktorý bol súčasťou našej spolupráce pri riešení grantu: „Tvorba doktorandského študijného programu aplikovaných etík“ v rokoch 2010 a 2011.¹ Vysoko si vážime tej pocty, ktorá sa nám dostala, a to aktívnej možnosti nášho pracoviska, Katedry etiky a aplikovanej etiky Fakulty humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, spolupracovať s takou významnou vedeckou a svetovo uznávanou filozofickou osobnosťou, ako je profesor. Ladislav Tondl. Profesor Tondl je rešpektovaný ako výrazný predstaviteľ analytickeho filozofického myslenia. Známa je jeho spolupráca s R. Carnapom, T. Kotarbinskim, N. Wienerom, K. R. Popperom, J. J. Salomonom a s ďalšími významnými osobnosťami svetovej vedy, a to na obidvoch stranách barikády tzv. železnej opony, o čom svedčí publikovanie prác v USA a v ZSSR v čase „normalizácie“ socialistického Československa. Práce profesora L. Tondla výrazne zasiahli nielen do oblasti sémantiky, sémiotiky, filozofie jazyka, logiky, epistemológie, informatiky, filozofie vedy, filozofie techniky, ale aj do oblasti aplikovanej etiky, zvlášť etiky techniky, etiky vedy, etiky médií, bioetiky, etiky politiky, etiky zodpovednosti, do oblasti profesijných etík. Prínosom profesora L. Tondla je rozpracovanie množstva aktuálnych okruhov problémov v oblasti aplikovanej etiky, majúcich mimoriadne postavenie v súčasnom globálnom svete - etické hodnoty, etické normy,

¹ Srov. Ladislav TONDL, „O aplikáciách etických hodnôt a hodnotových postojů.“ In: Vladimír ĎURČÍK – Pavel FOBEL – Daniela FOBELOVÁ – Jozef VICENÍK – Ladislav TONDL, *Aplikovaná etika vo vedeckej príprave doktorandov*. Banská Bystrica: FHS – Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici 2011, s. 84–123.

hodnotové postoje, konanie a správanie sa ľudí, otázka pluralizmu, informačné médiá, informačné technológie, rozpracovanie etického pojmového aparátu, pojmu zodpovednosti, ľudskej dôstojnosti, ľudských práv, sociálnych vzorov.

Etika, morálka sa odvíja od tradície, kultúry, morálnych hodnôt tej ktorej spoločnosti. V súčasnosti môžeme pozorovať určitý stret starých hodnotových systémov s novými. Podľa niektorých ide o stret dvoch civilizácií, keď jedna civilizácia má hlboké korene v tradíciách, v histórii danej spoločnosti a druhá je nám prinášaná zvonku v podobe súčasnej liberálnej hodnotovej orientácie. Globalizačné tendencie tomuto trendu napomáhajú cez rozširovanie a masovú propagáciu tzv. konzumného spôsobu života. Sme toho názoru, že podobne ako tvorba európskej právnej kultúry nadväzuje na určitý civilizačný okruh (pilieri ktorej tvoria grécka filozofia, rímske právo, kresťanská mravnosť), tak aj etika a morálka našej súčasnej spoločnosti vyrastá na pôde európskeho kultúrneho kontextu, podmienená národnými a miestnymi zvláštnosťami. Je to aj otázka etických hodnôt, ktoré L. Tondl charakterizuje nasledovne: „Etické hodnoty uznávané v určité sociálne, etnické alebo náboženské pospolitosti jsou vždy spojeny s globální hodnotovou a kulturní atmosférou této pospolitosti, s jejími tradicemi a dosavadním vývojem, s aktuálními představami o poslání nebo úlohách dané pospolitosti a současné společnosti.“² Formovanie nových etických hodnôt je otázkou, ktorá smeruje do budúcnosti, o aké hodnoty sa bude opierať človek, spoločnosť, ľudstvo. Ľudstvo sa musí nad tým zamýšľať a aktívne sa spolupodieľať na tvorbe nových hodnôt meniaceho sa sveta, ktoré musia získať náležitú oporu v spoločnosti. Na svojej životnej ceste sa človek stretáva s hodnotami na každom svojom kroku, je to všade tam, kde sa stretáva s alternatívami, s rozhodovaním, s uplatnením svojich želaní, žiadostí a potrieb. Ladislav Tondl upozorňuje na zložitú hodnotového sveta, nestretávame sa len s jednotlivými, celkom izolovanými hodnotami, ale spravidla s istými celkami hodnôt, s hodnotami tvoriacimi prvky istých hodnotových komplexov alebo systémov.³ Na vytváraní nových hodnôt sa značnou mierou podieľajú znalosti, s ich integráciou má miesto aj rastúci rozsah rizík ako v živote človeka, tak aj v spoločnosti. Ako upozorňuje L. Tondl, sú to obrovské riziká súčasnej techniky, zraniteľnosť

² TONDL, „O aplikáciách etických hodnot a hodnotových postojů,“ s. 87 (podrženo V. Ď.).

³ Zborník príspevkov prof. Dr. Ing. Ladislava Tondla, DrSc. venovaných Katedre etiky a aplikovanej etiky Fakulty humanitných vied. Zostavil V. Ďurčík [interný materiál]. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela 2008, s. 105.

veľkých technických systémov, ale aj značné nebezpečenstvo „znečistenia“, ktoré je spojené so záplavou nepotrebných správ, ponúk, reklamy a iných podob „naháňania ľudí“ (J. J. Salomon, priateľ L. Tondla, tieto tendencie pomenoval výstižne ako „sedem nových Egyptských rán“).⁴ Naliehavou sa v tomto kontexte stáva otázka súčasných informačných médií, ktoré podľa Ladislava Tondla veľmi výrazne ovlivňujú život, spoločenské vzťahy, cívové orientácie a voľby použiteľných prostriedku, a to zejména predkládanými vzory jednaní a chování.⁵ Na tento trend zareagoval aj popredný slovenský filozof Vladimír Brožík, ktorý konštatoval, že záujem médií sa nesústreďuje na „obyčajných ľudí“, na týchto šľachetných „antihrdinov“, na akýchsi čudákov, ktorí vraj zmeškali svoju životnú šancu byť čímsi výnimočným.⁶ Nesúhlasíme, nestotožňujeme sa s častým používaním vulgárnych slov v médiách, ako aj s vytváraním ilúzie vedeckosti a svetovej fundovanosti cez záplavu slov z iných jazykov, najmä z angličtiny. Také Tondl zastával názor, že pro označení týchto jevů, činností a pochvalných charakteristik máme srozumiteľné výrazy v národním jazyce. Milovníci takových projevů své „světovosti“ někdy svým vyjadřováním naznačují své záměry a přání „být na úrovni“ nebo, jak sami říkají, být „in“.⁷ „Veď hocaký zbojník, lupič, podvodník či defraudant sa teší oveľa väčšej pozornosti, lebo ho najprv lapajú, potom súdia a napokon ‚árešujú‘ alebo amnestujú. U nás ho niekedy amnestujú dokonca ešte prv, ako ho chytiť. A potom ho už môžu bez problémov ukazovať aj v „smotánke“.“⁸ O „obyčajného človeka“ dnešná doba nejaví záujem, takýto človek neobstojí ani v „zakysanke“ (Vladimír Brožík výstižne nahrádza pojem „smotánka“, „celebrita“ pojmom „zakysanka“). Bezpochyby musíme si klásť otázky „nakolik jsou tyto vzory prospěšné a užitečné, a tedy otázkám spojených s úlohou odpovědnosti, hodnot a hodnotové atmosféry. Proto je důležité, aby takové otázky byly zřetelně a přístupně vysloveny, a to zejména také v informačních médiích a v projevech těch osobností, které disponují důvěrou a věrohodností svých projevů“.⁹

V tejto súvislosti sa môžeme spolu s Ladislavom Tondlom zamyslieť nad niektorými problémami súčasnej komunikácie s tým, že kvalita komunikač-

⁴ Pozri Jean-Jacques SALOMON, *Une civilisation à hauts risques*. Paris: Éditions Charles Léopold Mayer 2006.

⁵ Podľa osobného oznámenie.

⁶ Pozri Vladimír BROŽÍK, *O hodnotách a ludoch*. Polianka-Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Filozofická fakulta: 2006, s. 25.

⁷ Podľa osobného oznámenie.

⁸ BROŽÍK, *O hodnotách a ludoch*, s. 25.

⁹ Podľa osobného oznámenie.

ného procesu sa stáva „nejen stále dôležitejší složkou soudobého života i vývoje lidské společnosti, ale také zvyšuje nejen znalostní a hodnotové nároky na všechny jeho účastníky, ale i nároky na jejich kritičnost a odpovědnost. V tomto smyslu je potřebné zvýšit náročnost na „gramotnost“ všech občanů chápanou ovšem v mnohem širším smyslu.“¹⁰ Východiskom je kultúrna, jazyková a predovšetkým mravná úroveň poskytujúcich služieb masovokomunikačných prostriedkov normatívnymi prostriedkami, ktorými je právo a morálka. Veľmi dôležitou je však vlastná sebakontrola a vedomie zodpovednosti všetkých subjektov prejavov, informácií (správy a rozhovory) a vystúpení. Jak Tondl ďalej dovozoval, to vše poukazuje na to, že súbory hodnôt a hodnotové štruktúry, hodnotové klíma, sú spojené s nárokmi na kvalitu ľudského života vrátane duchovných dimenzií tohto života, vrátane toho, čo vyjadrujú pojmy „svedomie“ a „zodpovednosť“. Tlak súčasného informačného prostredia, to už nie sú len tradičné výchovné a vzdelávacie prostriedky, rodina, malé sociálne skupiny, školský a kvalifikačný systém, je to aj internet a zvlášť vtieravá reklama s rôznymi formami nadbiehania, presvedčovania, intelektuálneho a hodnotového manipulovania. Čo nás znepokojuje, to je otázka, ako sa s tým súčasná populácia vyrovná. Sme dostatočne pripravení na tieto tlaky, či už znalosťami a hodnotami, ktoré by nám v ponúkanej a predvádzanej záplave pomohli dostatočne sa orientovať, dokážeme z tejto záplavy nielen zodpovedne vyberať, ale hlavne tiež odmieťať to, čo je prebytočné, nepotrebné alebo zavádzajúce? S tým podľa nás súvisí skrytý nárast rizík, ktorých nebezpečnosť a rozsah vyvstane náhle a prekvapivo, a to riziko ztráty dôležitých ľudských a spoločenských hodnôt.¹¹

Na akých morálnych pilieroch má teda stáť budúci štát, budúca štátnosť (aj slovenského národa), kto a akým spôsobom má sa podieľať na tvorbe nových morálnych hodnôt? Týka sa to aj súčasného politického systému, postavenia Slovenskej republiky v rámci Európskej únie. Globalizačné trendy nám prinášajú zmeny spoločenského života, ktoré sa prejavujú aj na meniacom sa vzťahu štátu a národa. Existencia národa predpokladá, že v rámci štátu existujú určité väzby a záväzky solidarity k vlasti, k domovine, regiónu, k rodine, k zoskupeniam, ku ktorým sa človek dobrovoľne pripojil. Odmietame útoky voči národu ako takému. Ak má Európska únia predstavovať pevnosť celku, tak si musí uvedomiť, že zo slabých národov nikde nebude silná nadnárodná únia.¹² Preto musí byť vytvorený priestor pre úctu k štát-

¹⁰ Podľa osobného oznámenie.

¹¹ Pozri *Zborník príspevkov*, s. 33..

¹² Pozri Bernhard SUTOR, *Politická etika*. Trnava: Dobrá kniha 1999, s. 160.

nosti, úctu k ústave, k štátnym symbolom, k hymne, a predovšetkým pre úctu k našej národnej a kultúrnej tradícii. Aj v tomto smere vidíme podporu profesora Tondla a jeho pozitívny vzťah k Slovákom, k Slovensku, ktorý má v jeho rodine dlhšie korene. Dokazuje to okrem iného aj jeho vzácny dar pre našu Katedru etiky a aplikovanej etiky, dielo Scotusa Viatora „Národnostní otázka v Uhrách“ (zhodou okolností vydanou v roku 1913, práve pred sto rokmi). Kniha pochádza z pozostalosti „starého otca“ profesora Ladislava Tondla, MUDr. Viktora Šlechty, významného moravského intelektuálneho a kultúrneho činiteľa, ktorý už pred prvou svetovou vojnou podporoval úsilie o emancipáciu Slovenska a Slovákov.

Aj v našej súčasnosti, v dobe vyspelých demokracií, v dobe globalizácií je potrebné pestovať úctu mladých ľudí k svojej vlasti, k svojej štátnosti, k tradíciám, histórii a na týchto pilieroch stavať novovznikajúce hodnoty a mravnosť našej meniacej sa spoločnosti. Chrániť tradičné hodnoty, medzi ktoré zaraďujeme lásku k človeku, lásku k rodine, lásku k vlasti, úctu k práci, úctu k životu, k tradícii, toleranciu, snahu o spoluprácu a mier, nadradenosť solidarity a etickú orientáciu, osobnú slobodu, riešenie sociálnych otázok na etickom princípe, ľudskú dôstojnosť. V tomto priestore vidíme nezameniteľné miesto pre umenie, vedu a kultúru. V minulosti to boli práve spisovatelia, vedci, predstavitelia duchovnej kultúry, ktorí významným spôsobom zjednocovali, burcovali vedomie národa, boli svedomím národa. Ani pre dnešok nestrácajú na význame slová českého spisovateľa Milana Kunderu: „Spisovatelé čeští mají odpovědnost za samo bytí svého národa a mají je dodnes, protože od úrovně českého písemnictví, od jeho velikosti, či malosti, odvahy, či zbabělosti, provinciálnosti, či všelidskosti, závisí do značné míry odpověď na životní otázku národa.“¹³ Sme presvedčení, že aj v súčasnosti sa spisovatelia môžu stať svedomím národa, a to napriek prekážkam, ktoré prináša naša doba. Spisovatelia majú zodpovednosť za samobytie národa tak ako v minulosti, tak aj v súčasnosti. Popredný slovenský spisovateľ Ladislav Ťažký si kladie otázky a hľadá odpovede, kam kráča súčasný svet, Európa, Slovensko. Našou snahou musí byť nájsť seba samých, byť dôstojnou a morálnou súčasťou celku, veľkého svetového spoločenstva. Výzva Ladislava Ťažkého k Slovákom znie: „Chod', Slovák, svetom a lieč jeho rany, vyroň slzu nad krivdami biednych, drôtuj puknutú Zem a morálny džbán ľudstva.“¹⁴

¹³ Podľa Jiří SEDLÁK, *Vybrané problémy ze sociální etiky*. Praha: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk 2005, s. 47.

¹⁴ Ladislav ŤAŽKÝ, *Spisovateľ, tvorba a činnosť*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa 2006, s. 57.

Súbory hodnôt, hodnotové štruktúry sú spojené s nárokmi na kvalitu ľudského života, vrátane duchovných dimenzií tohto života, vrátane toho, zdôrazňuje L. Tondl, čo vyjadrujú pojmy „svedomie“ a „zodpovednosť“. ¹⁵ Naša doba, ako i samotný človek sa musí riadiť svedomím. Svedomie je ohlasovateľom zla v duši, jej obranca i vyslanec, je aj jej čističom, údržbárom jej dobrého zdravotného stavu. Svedomie nerobí život človeka ľahším, ale zložitejším, neprispieva k jeho hmotnému bohatstvu, ale naopak mnohokrát sa človek stáva chudobnejším na materiálne statky. Čistota svedomia však prináša pokoj, pokojný spánok a široký rozmer duše. Podobne aj predstavitelia vedy reagujú na riziká civilizačného rozvoja. Medzi nich sa radí aj náš milý jubilant, profesor Ladislav Tondl, ktorý vo svojich dielach na ne nielen upozorňuje, ale ponúka aj východiská. Upozorňuje na stratu životných perspektív, na stratu dôležitých ľudských a spoločenských hodnôt, na stratu možností pozitívnych očakávaní, stratu životných istôt, ktoré sú dôležité pre ľudský život. Ide podľa neho o narušovanie podstatných ľudských väzieb, najmä väzieb s malými skupinami, aké predstavujú partnerské vzťahy, rodina, priateľstvo, pracovné tímy a pod., „vrženie človeka jako anonymního individua do beztvareho davu nebo velké skupiny, respektive některé podobné či analogické procesy nutí mnohé, aby hledali nové identifikace. Takovými mohou být identifikace s určitým sociálním, kulturním nebo náboženským programem, s fundamentalistickou ideologií, s některými hesly, která slibují být univerzální terapií na všechny problémy a potíže současné společnosti.“ ¹⁶ Na druhej strane, vychádzajúc zo svojej vlastnej životnej skúsenosti, Ladislav Tondl verí v ľudské hodnoty, v ľudskú a kolegiálnu solidaritu. Nesmieme zabúdať aj na ďalšiu skutočnosť, na ktorú poukazuje profesor Tondl, že väčšina úloh, tých problémových oblastí, ktoré majú miesto v súčasnom svete a na súčasnej civilizačnej úrovni, vyžaduje pozeráť sa za hranice jedného študijného odboru, ich riešenie si vyžaduje transdisciplinárne, interdisciplinárne prístupy. Spolu s naším vzácnym oslávencom, profesorom Ladislavom Tondlom, chceme zakončiť naše úvahy optimisticky: všetko je v твоjich rukách človek, od teba človek závisí naša budúcnosť, ako aj budúcnosť ľudstva.

¹⁵ Podľa osobného oznámenie.

¹⁶ *Zborník príspevkov*, s. 33.